

УДК: 159.927.77:378

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11659>

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Володимир Шевченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, м. Львів, 79000, Україна, UA-79005
shevchenko_volodumir@ukr.net*

Розглянуто проблему психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами ООП у процесі навчання та виховання з використанням сучасних методик розвитку. Мета дослідження – обґрунтувати методи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання та виховання з використанням сучасних методик розвитку. Автор зазначає, що в усьому світі і в нашій країні розроблено психолого-педагогічні методики стимуляції розвитку дитини з урахуванням особливостей її розвитку. Також існують методики, розроблені спеціально для дітей з ООП. Незалежно від виду порушення, методики занять із дітьми з ООП будуються на підставі закономірностей розвитку дитини, особливостей розвитку дитини з ООП, а також конкретних особливостей та рівня її розвитку. Такий підхід дає можливість використовувати розроблені методи для всіх дітей, індивідуально адаптуючи їх для кожної дитини.

Зазначено, що для створення соціального середовища дитини з ООП важливо брати до уваги індивідуальні потреби та можливості, потрібна тісна взаємодія та співпраця з батьками, а також варто стимулювати інтерес до пізнання, навчання та розвитку самостійності. Акцентовано на новітніх методах психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання та виховання, а саме на методиці формування основних навичок у дитини з ООП “Маленькі сходинки”. Це програмно-методичний супровід ранньої педагогічної допомоги дітям з ООП, що спонукає їх до повнішої взаємодії з навколишнім світом. Суть соціально-психологічної моделі “Портаж” (Portage) полягає в тому, що за допомогою багаторазових повторень дії дитина поступово вчиться, розвивається і набуває раніше недоступних навичок. Система навчання життєво важливим навичкам спрямована на поліпшення якості життя дитини. Зазначена система “Нумікон” корисна тоді, коли дитині з ООП дуже важко даються знання з галузі математики, навіть її початкові навички, потрібні у повсякденному житті. Тобто застосування різних методів психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання та виховання сприяють розвитку емоційної, мовної, рухової і пізнавальної сфер у дітей з ООП.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, особливі освітні потреби, діти з ООП, Синдром Дауна, розвиткові методики, соціалізація, адаптація та модифікація.

Постановка проблеми. Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП – це чимало питань, пов'язаних з її виживанням, лікуванням, освітою, соціальною адаптацією та інтеграцією в суспільство. Безсумнівно, діти з ООП відчують величезні труднощі під час входження у соціум і потребують комплексної психолого-педагогічної допомоги. Останніми роками простежується дивовижний прогрес у розробці та практичному застосуванні нових методів навчання дітей із порушенням інтелекту. Відомі випадки психолого-педагогічної реабілітації окремих дітей з ООП, коли завдяки величезним зусиллям психологів і фіхівців-дефектологів вони ставали “повноцінними” людьми, навчалися у звичайних школах і навіть могли отримати вищу освіту. Це свідчить про те, що робота з такими дітьми – справа не безнадійна [2, с. 4]. Батьки та педагоги стали краще усвідомлювати потребу дітей з ООП у любові, увазі, заохоченні, вони переконалися в тому, що ці діти можуть так само, як й інші, з користю для себе вчитися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питання супроводу дітей з ООП відбувається як у медичному (С. Боровик, Л. Євтушок, О. Михасюк, Н. Ольшанська, І. Шумлянський та ін.), так і в психолого-педагогічному (О. Дерень, Л. Зіміна, Р. Ковтун, Л. Лобода, О. Мілевська, А. Міненко, О. Мозолюк-Коноваленко, А. Савицький, Н. Тертична та ін.) ракурсах, що є взаємопов'язаними. Проблему розвитку комунікативних умінь цієї категорії дітей розглянуто у дослідженнях Р. Ковтуна, О. Мілевської, А. Міненко та ін. [7, с. 67].

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати методи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у процесі навчання та виховання з використанням сучасних методик розвитку. Незалежно від порушення, методики занять із дітьми будуються на підставі закономірностей розвитку дитини. Наприклад, у нашому дослідженні ми обрали особливості розвитку та психолого-педагогічного супроводу дітей із синдромом Дауна. Цей синдром поєднує як інтелектуальні, так і фізичні, фізіологічні, сенсорні, когнітивні та емоційно-вольові порушення. Такий підхід дає можливість використовувати розроблені методи для всіх дітей, індивідуально адаптуючи їх для кожної з них.

Виклад основного матеріалу. Розвиток кожної дитини, як і дитини з синдромом Дауна, залежить від особливостей самої дитини, від того, який вік, коли і як організовано заняття з нею. Дітей із синдромом Дауна, безумовно, не можна вважати ненавченими. Їм властивий специфічний психомоторний профіль розвитку, який потрібно брати до уваги у процесі навчання та виховання. У всьому світі і в нашій країні розроблено психолого-педагогічні методики стимуляції розвитку дитини з урахуванням особливостей її розвитку. Існують й методики, розроблені спеціально для дітей із синдромом Дауна [2, с. 6].

Для раннього віку слово “заняття” має умовний характер. Розвиток дитини та формування навичок відбуватимуться під час догляду, гри, а також шляхом створення безпечного середовища. Всі умови для розвитку дитини створюють батьки за консультативної підтримки фахівців [6, с. 16].

Насамперед це корекційні педагоги, фахівці з раннього втручання, які вміють працювати з дітьми раннього віку. У ранньому віці знадобиться також допомога фахівця-ерготерапевта. У цьому випадку йдеться не про масаж, а гімнастику активного типу, розроблену саме для дітей із синдромом Дауна. Допоможуть також консультації логопеда, який уміє працювати з дітьми раннього віку із загальним недорозвиненням мови або сурдопедагога, якщо є порушення слуху.

Здебільшого діти із синдромом Дауна відстають у розвитку від своїх однолітків. Раніше вважалося, що такі діти мають складні інтелектуальні порушення, проте зараз про це говорять дедалі менше. Дійсно, розвиток дитини із синдромом Дауна уповільнений, але вони такі самі діти, як і решта. Їхнє успішне входження в життя та соціум залежать від того, наскільки близькі люди поставляться до цього з розумінням [6, с. 19].

Діти із синдромом Дауна можуть навчатися, і це визнаний та доведений факт у всьому світі. Проте таким дітям потрібна індивідуальна програма розвитку та методика виховання.

Крім спеціальної програми, під час навчання дітям із синдромом Дауна важлива підтримка оточуючих, доброзичлива та позитивна атмосфера. Виховання дітей із синдромом Дауна потрібно розглядати у кожний період їхнього розвитку [10, с. 28].

1. Дошкільний вік. У дошкільному віці спеціально організовані заняття займають усе більше місця в житті дитини, тому оптимальним варіантом розвитку дитини є відвідування дитячого садка. Дитині із синдромом Дауна потрібно набагато більше часу, ніж решті дітей, щоб навчитися сидіти, стояти, ходити, розмовляти тощо. Вони можуть перебувати в інклюзивній групі вже з дитячого віку. Кваліфікований персонал допоможе розвитку такої дитини. Оскільки дитина із синдромом Дауна довше навчається самостійно одягатися та їсти, щодня потрібно приділяти певний час для тренування. У процесі виховання дітей із синдромом Дауна обов'язково потрібно вчити їх думати, не перевантажуючи. Варто пам'ятати, що така дитина відчуватиме труднощі та терпітиме невдачі, проте це цілком нормальне явище [10, с. 30].

Дуже важливою є роль батьків у процесі розвитку дитини із синдромом Дауна, оскільки саме вони повинні щодня сприяти засвоєнню дитиною нових навичок та їх відпрацюванню в процесі повсякденного життя.

2. Шкільний вік. Багато дітей із синдромом Дауна можуть навчатися у звичайних класах. Для таких дітей розробляють індивідуальні навчальні плани чи проводять індивідуальні заняття.

3. Підлітковий вік. У цей період дітей із синдромом Дауна важливо привчати до гігієни та самостійного догляду за собою. Також потрібно навчити дитину соціальній поведінці та основним соціальним навичкам. Для цього актуальним є активна участь такої дитини у шкільному житті, тому потрібно дати їй можливість вчитися будувати стосунки. Корисно розвивати інтерес дитини до мистецтва, наприклад, малювання [10, с. 36].

Учні із синдромом Дауна, яким завдяки ранньому застосуванню навчальних та розвиваючих методик у дошкільному віці вдалося досягти високого рівня розвитку, можуть успішно навчатися в інклюзивних класах. Водночас методики викладання усіх предметів, включених до складу навчальних програм школи, повинні бути адаптовані або модифіковані з урахуванням закономірностей, принципів, методів та прийомів навчання таких осіб. Учителі цих класів, за сприяння фахівців із корекційного навчання, розробляють на кожного такого учня індивідуальні навчальні плани з урахуванням можливостей та рівнів розвитку дитини. Батьки повинні розуміти, що їхня дитина – незвичайна, вона все відчуває і розуміє, лише розвивається повільніше за інших дітей та по-іншому реагує [8, с. 2].

Основним акцентом у розробці системи виховання дитини із синдромом Дауна є розвиток у неї рухових функцій. Цей метод запропонував фізіотерапевт з Нідерландів Петер Лаутеслагер. Він уважав, що незвичайним дітям, насамперед, потрібне соціальне середовище. Потрібно починати займатися з раннього віку, а саме з трьох місяців життя. Причому в процес розвитку моторики та комунікативних навичок у дитини повинні бути залучені дорослі (батьки, бабусі, дідусі). Крім того, такий метод навчає навичкам самообслуговування: діти із синдромом Дауна знайомляться з побутом, вчать доглядати за собою і будинком. Це розвиває у дитини самостійність та незалежність, концентрує увагу, розвиває моторику. Діти із синдромом Дауна з раннього віку отримують можливість розвиватися як особистість [8, с. 8].

Зазвичай, для таких дітей складають індивідуальну програму занять, яка містить:

1. Спеціальну гімнастику для формування моторних здібностей. Гімнастику потрібно починати у ранньому віці та робити щодня. Відповідно до дорослішання дитини комплекс вправ змінюється.

2. Масаж – ефективний засіб реабілітації дитини. Сприяє загальному оздоровленню та розвитку дитини.

3. Ігри з дитиною: пальчикові, активні. Дуже важливими є колективні ігри.

4. Вивчення алфавіту та рахунку.

5. Читання та вивчення напам'ять віршів, спів пісень тощо.

Сьогодні розроблено спеціальні програми виховання та навчання дітей із синдромом Дауна. Головне завдання – це максимально підготувати дитину до самостійного життя. Важливо не ізолювати дитину від суспільства, не ховати в чотирьох стінах. Любов і турбота допоможуть дитині пройти через усі труднощі та жити повноцінним життям. Зазвичай такі діти добрі, лагідні, легко відволікаються від будь-яких занять, помітивши щось цікавіше, дуже навіювані і довірливі [8, с. 3].

У розвитку дітей із синдромом Дауна дуже допомагає спілкування з тваринами, наприклад, верхова їзда. В її основу лягла методика іпотерапії. Цей метод більш корекційний, але не менш успішний. Діти із синдромом Дауна можуть доглядати і піклуватися про коней, це розвиває в них різні соціальні почуття. Завдяки спілкуванню з кінями такі діти стають довірливими, терплячими, спокійними та розкутими. Іпотерапія розвиває рухові, сенсорні, емоційні та психологічні здібності дітей із синдромом Дауна [8, с. 7].

Зазначимо методики, які використовують для формування основних навичок у дитини із синдромом Дауна:

1. “Маленькі сходинок”. Це програмно-методичний супровід ранньої педагогічної допомоги дітям із синдромом Дауна, що спонукає їх до повнішої взаємодії з навколишнім світом [9, с. 16].

Програма М. Пітерсі “Маленькі сходинок” складена на основі методик та навчальних планів, розроблених у центрі Даун Синдром Університету Маккуері (Австралія). Їхня мета – максимально розкрити потенційні можливості дитини. Досягти цього, на думку дослідників, можна шляхом цілеспрямованих занять у перші роки життя дитини або відразу після виявлення порушення. Мета Програми – допомогти дітям з особливими потребами вести життя, максимально наближене до нормального. Програма допомагає дітям опанувати ті навички та вміння, які зазвичай формуються в процесі нормального розвитку. Це означає, що програма формує навички, які допоможуть дітям розвиватися далі. Процес навчання розбивається на малі сходинок. Діти з особливими потребами навчаються значно краще, якщо перед ними ставити правильно обрані завдання у правильно обраний час. Кожна дитина займається за індивідуальною програмою. Завдання, які вона вирішує протягом певного відтинку часу, становлять її програму [9, с. 19].

Розробку програми для проведення корекційно-педагогічної роботи з дитиною потрібно починати з психолого-педагогічного обстеження рівня сформованості основних ліній розвитку: соціальної (форми спілкування – вербальні, невербальні; способи засвоєння суспільного досвіду – спільні дії, вказівний жест, наслідування, дії за зразком та словесною інструкцією);

фізичної (основні рухи, розвиток загальної та дрібної моторики); пізнавальної (сенсорний розвиток, форми мислення, уявлення про навколишнє, розвиток мови, предметно-ігрова діяльність, передумови до продуктивних видів діяльності).

Зміст програми містить завдання, методи і прийоми роботи з дитиною з урахуванням актуального рівня основних ліній її розвитку та потенційних можливостей, тобто зони найближчого розвитку [1, с. 5].

2. Соціально-психологічна модель “Портаж” (Portage). Методика розроблена у США в 70-х роках минулого століття, з успіхом використовують у багатьох країнах світу. Мета “Портажу” – робота із сім’ями, які мають дитину з інвалідністю та надають допомогу у зниженні бар’єрів інвалідності й соціалізації дітей. Сім’ю відвідує спеціально підготовлений фахівець. У процесі реабілітації дитини участь бере команда, що складається з керівника, фахівців, які володіють методикою, та спеціально підготовлених психологів і педагогів. Під час відвідувань батьків навчають прийомам структурного викладання для застосування у щоденному спілкуванні з дитиною, спостерігати за дитиною, планувати досяжні цілі та заохочувати бажану поведінку. Суть цієї моделі полягає в тому, що за допомогою багаторазових повторень дії дитина поступово вчиться, розвивається і набуває раніше недоступних навичок. Ця система навчання життєво важливим навичкам спрямована на поліпшення якості життя дитини [5, с. 12].

Мультидисциплінарна команда. До роботи з дитиною залучаються медичні працівники, педагоги, психологи, фізіотерапевти, фахівці з харчування та, за необхідності, інші фахівці. Ключ до успіху – командна робота спеціально підготовлених вихователів, які заміщають дітям батьків. Робота за системою “Портаж” відбувається за такими напрямками: стимуляція немовляти; пізнавальна діяльність; розвиток рухової активності; самообслуговування; соціалізація; мова. У методиці “Портаж” послідовно розписано усі навички, вміння та знання, якими завдяки цілеспрямованому навчанню повинна опанувати дитина [7, с. 62].

3. Методика розвитку мовлення та навчання читання Ромени Августової. Ця методика спрямована на розвиток мовлення дітей із синдромом Дауна. Авторка, яка все життя займається розвитком мови та мовлення, простою і доступною мовою пояснює у своїй книзі “Говори! Ти це можеш” як навчити розмовляти дитину зі складними порушеннями розвитку, як спілкуватися з такими дітьми, як допомогти їм розкрити свої здібності та творчі задатки. Діти, які займаються за методикою Августової, добре опановують усну мову, а також із захопленням навчаються читати [11, с. 37].

4. Дитині із синдромом Дауна дуже важко даються знання з галузі математики, навіть початкові навички, які необхідні у повсякденному житті.

“Нумікон” – це набір навчального матеріалу та спеціально розроблена методика для роботи з ним під час навчання основ математики. Числа в наборі наочного матеріалу представлені формами-шаблонами, забарвленими в різні кольори, що робить їх доступними для зорового та тактильного сприйняття. У набір входять кольорові палиці, панель та картки із завданнями. Маніпуляції дитини з деталями призводять до того, що події з числами стають наочними і відчутними. Це дає можливість успішно навчити дітей із синдромом Дауна основ математичних знань [3, с. 61].

5. Навчання ігровим способом. Дієвим методом навчання дітей із синдромом Дауна є лекотека – “сховище іграшок”. Методику розробили шведські учені. Вона спрямована на розвиток як дітей, так і дорослих, тобто батьків дітей, які мають її опанувати. Спочатку розвиваючі ігри з дітьми проводять педагоги, а опісля цю естафету можуть підхопити близькі та батьки дитини. Тому для дорослих проводять групові тренінги. Лекотеку можуть відвідувати діти із синдромом Дауна з раннього віку до семи років [3, с. 67].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, можемо констатувати, що головною метою виховання та навчання дітей із синдромом Дауна є їхня сімейно-соціальна адаптація. За правильно організованого догляду та спеціального навчання діти із синдромом Дауна освоюють ті самі навички, що й нормотипові діти, але дещо пізніше. Оскільки діти мають широкий спектр можливостей, їхній успіх у школі за стандартною програмою навчання може сильно варіюватися. Тому наполегливі зусилля фахівців, а також родини та соціальне оточення здатні допомогти таким дітям стати повноцінними членами суспільства, навчатися у звичайних школах і навіть отримати вищу освіту.

1. Білаш О. В. Педагогічні умови організації інклюзивного навчання дітей із синдромом Дауна. Логопед. 2020. № 1. С. 5–8.

2. Білаш О. В. Особливості розвитку дитини із синдромом Дауна. Логопед. 2020. № 3. С. 4–6.

3. Вознюк О. В. Системна психокорекція «дітей дощу» та «дітей сонця». Ідеї гуманної педагогіки та сучасної системи інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конф., присв. 97-річчю від дня народження Василя Сухомлинського. 2015. С. 61–67.

4. Григорєв А. Й., Завіна В. І. Діагностика хвороби Дауна. Психолого-педагогічні діагностика. Преса України. 2005. С. 229–248.

5. Ковтонюк О. Синдром Дауна як тест на IQ суспільства. Освіта України. 2012. № 46. С. 12.

6. Лобарчук О. Як живе, діти Сонця? Урядовий кур'єр. 2013. № 34. С. 16–19.
7. Міненко А. Особливості формування комунікативної функції саморегуляції особистості дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 4. С. 62–67.
8. Нагорна О. Діти з особливими освітніми потребами. Особливості корекційно-виховної роботи. Початкова освіта. 2012. № 43 (листопад). С. 2–8; № 47 (грудень). С. 2–8.
9. Кириченко Т. «Сонячні діти» у звичайному дитсадку. З досвіду впровадження інклюзивної освіти. Дошкільне виховання. 2016. № 8. С. 16–19.
10. Соколова Г. Психологічний супровід учнів із синдромом Дауна в процесі соціальної взаємодії. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 3. С. 28–36.
11. Рудницька Є. Розвиток мовлення сонячних дітей. Дошкільна інклюзивна освіта. Дефектолог. 2019. № 5. С. 37–43.

*Стаття: надійшла до редколегії 10.08.2022
доопрацьована 28.08.2022
прийнята до друку 30.08.2022*

MODERN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL METHODS FOR DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Volodymyr Shevchenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
shevchenko_volodumir@ukr.net*

The article examines the problem of psychological and pedagogical support of children with special educational needs in the process of education and upbringing using modern development methods. The purpose of the study was to substantiate the methods of psychological and pedagogical support of children with SEN in the process of education and upbringing using modern development methods. The author notes that throughout the world and in our country, psychological and pedagogical methods of stimulating the child's development have been developed, taking into account the peculiarities of their development. There are also methods developed specifically for children with SEN. Regardless of the type of violation, methods of teaching children with SEN are constructed taking into account the patterns of the child's development, the peculiarities of the development of a child with SEN, as well as specific features and the level of their development. This approach makes it possible to use the developed methods for all children, individually adapting them for each child.

The author of the article states that in order to create a social environment for a child with SEN, it is necessary to take into account individual needs and capabilities; close interaction and cooperation with parents is necessary; and it is also worth stimulating interest in learning and developing independence. The main emphasis is placed on the latest methods of psychological and pedagogical support of children with special educational needs in the process of education and upbringing, namely “Little Steps” method for forming the basic skills of a child with special needs. This is a programme and methodological support for early pedagogical assistance to children with SEN, which encourages them to interact more fully with the world around them. The essence of the socio-psychological model “Portage” is that with the help of multiple repetitions of the action, the child gradually learns, develops and acquires previously inaccessible skills. The system of teaching vital skills is aimed at improving the quality of a child’s life. The specified Numicon system is useful when it is very difficult for a child with SEN to acquire knowledge in the field of mathematics, even basic skills needed in everyday life. That is, the use of various methods of psychological and pedagogical support of children with SEN in the process of education and upbringing contribute to the development of their emotional, language, motor and cognitive spheres.

Keywords: psychological and pedagogical support, special educational needs, children with SEN, Down syndrome, developmental methods, socialisation, adaptation and modification.